

(НИН, 05.11.2009)

Дуго прихватана истина о уметности каже „стил је човек“ (le style est l'homme), што значи да је сваки рад умешног музичара уметника или писца обликован према јединственој комбинацији личних изазова, креативних способности, индивидуалног као и националног искуства. И пошто оваква комбинација никад не може да се понови, уметност (ја ћу овде говорити о литератури) поседује бескрајно богатство кроз векове и међу различитим народима. Божанска замисао је таква да нема граница у појављивању стално нових и узбудљивих креативних талената, од којих, међутим, нико не пориче на било који начин радове изванредних претходника, чак и ако су они 500 или две хиљаде година удаљени. Вечита трагања према новом и свежем нису нам никада била блиска, али то не умањује наше захвално сећање о томе шта је било раније.

Ниједно ново уметничко дело не рађа се, било свесно или несвесно, без органске везе са оним што је створено раније. Такође је тачно да здрави конзервативизам мора да буде флексибилан, у смислу стварања и деловања уметности, остајући подједнако осетљив према старом и новом, према вредним традицијама и према слободи да се испитује, без које нема будућности. У исто време уметник не сме да заборави да стваралачка слобода може бити опасна: ако постави мање уметничких ограничења у свом раду, мање су шансе да ће успети. Недостатак одговорног организовања слаби или чак нарушава структуру, значења и у крајњој линији вредност уметничког дела.

Свако доба и свака форма креативног подухвата дугује веома много оним изванредним уметницима чији неуморни рад је донео нова значења и нове ритмове. Али, у двадесетом веку потребна равнотежа између традиције и потребе за новим је била више пута поремећена због лоше схваћеног „авангардизма“ – промукли, нестрпљиви авангардизам, по сваку цену. Још од пре Првог светског рата овај покрет је почео да разара уобичајено прихваћену уметност – њену форму, језик, изглед и својства, у жељи да изгради неку врсту „суперуметности“ која би затим требало да створи и сам нови живот. Стално се сугерира да литература треба да почне из почетка „на чистом листу папира“ (и стварно

многи никад и не прођу ову фазу). Деструкција је тако постала апотеоза овог ратничког авангардизма. Она се устремила да поцепла читаву вековну културну традицију, да прекине и разори природни ток уметничког развоја изненадним скоком унапред. Овај циљ требало је да буде постигнут кроз празно трагање за новом формом која би била циљ за себе, снижавајући при том стандарде стварања до тромости и уметничке грубости, истовремено комбиноване са значењима толико опскурним да се то граничи са помањкањем ума.

Овај агресивни порив могао би да се тумачи као обичан производ личне амбиције да није било чињенице да у Русији (ја се извињавам вама који сте се окупили због тога што говорим углавном о Русији, али је у овом часу немогуће да се премости ужасно и огромно искуство у мојој земљи) тај импулс и његове манифестације нису претходиле и предодредиле деструктивну физичку револуцију у двадесетом веку. Пре него што је експлодирала на улицама Петрограда ова катаклизмична револуција се десила на страницама уметничких и литерарних журнала у боемским круговима главног града. Тамо смо први пут чули оштро проклињање читавог руског и европског начина живота, позив да се збришу сва религиозна морална правила, да се поцепају, збаце и униште све постојеће традиционалне културе заједно са самовеличањем дешперантних иноватора, иноватора који никад нису успели да произведу ништа вредно. Неки од ових позива дословно су тражили да се униште Расин, Муриљо и Рафаело „тако да меци пробију музејске зидове“. Класици руске литературе је требало да буду „избачени са брода модерности“. Културна историја требало је да почне из почетка. Крик је гласио: „Напред, напред“. Аутори су већ почели себе да зову „футуристима“, као да су сами закорачили изван садашњости у будућност, били су усмерени према свему што је за њих несумњиво права уметност будућности.

Али, чим је револуција експлодирала на улици, ти „футуристи“, који су непосредно пре тога у свом манифесту који су насловили: „Шамар у лице јавном укусу“ величали једну „безмерну мржњу према постојећем језику“ – исти ти футуристи променили су име и постали „леви фронт“. Сада су се директно придружили револуцији у најлевљем крилу. Тако је постало јасно да ранији пробоји „авангардизма“ нису више само литерарна снага већ имају врло реалан одраз у животу. Иза њихове намере да збаце читаву културу они су желели да се сами укорене. И када су комунисти освојили неограничену власт (њихови ратни поклички позивали су на рушење постојећег света „до самог основа“) као и зидање новог, с подједнако бескрајном бруталношћу, они не само да су отворили широко капије популарности и јавности овој хорди такозваних „авангардиста“, него су чак дали неким од њих, као својим верним савезницима, снагу да владају културом.

Иако призната, нити је бес ове „псеудоавангарде“, нити је њихова моћ над културом трајала дуго. Следила је генерална кома читаве културе. Ми у Совјетском Савезу почели

смо да се сурвавамо низ седамдесетогодишње ледено доба, под чијим тешким леденим покривачем се једва могло препознати тајно куцање срца шачице великих песника и писаца. Они су донедавно били скоро потпуно непознати у сопственој земљи, а да се и не помиње остатак света. Са осипањем тоталитарног совјетског режима, његова надувена псеудокултура пропадала је, такође, и окоштавала се у одвратним церемонијалним формама такозваног социјалистичког реализма. Неки су били спремни да посвете бројне критичке анализе суштини и значају овог феномена. Ја нисам написао ни ред о томе због тога што је то изван оквира уметности уопште: предмет студије, стил „социјалистичког реализма“ никада није постојао. Не треба бити експерт да би се видело да се он састоји само од обичне сервилности, стила дефинисаног са „шта те брига“ или „пиши шта партија наређује“. Каква академска дискусија овде може да се води?

И сада, пошто смо преживели ових седамдесет смртоносних година у комунистичкој гвозденој шкољци, пузимо напоље, иако једва живи. Ново доба је очито почело, и за Русију и за цео свет. Русија лежи потпуно разорена, опљачкана и затрована; њен народ је у стању невиђене исцрпљености и на ивици физичког нестајања. Можда чак и биолошког. Кад се имају у виду тренутни услови националног живота, отвореност рана које крваре годинама, једино је природно да литература има прекид. Гласовима који носе снагу националног, литератури треба времена пре него што почну поново да звуче.

Међутим, појавили су се писци који поздрављају скидање цензура и појаву неограничених нових уметничких слобода, углавном у смислу допуштеног неспутаног „самоизражавања“. Смисао је да се изрази нечије лично виђење околине, често без осећајности према данашњим мукама и ожиљцима, са видљивом празнином срца; да се изрази без осећања одговорности према јавном моралу, и нарочито младима, и повремено језиком са скаредностима које су стотинама година сматране незамисливим за штампу, али сада изгледа да су у моди.

Конфузија мисли после седамдесет година тоталног ропства је више него разумљива. Уметничка перцепција младих генерација налази се у шоку од исцрпљености, беса и заборава. Неспособни да пронађу у себи снагу да би се супротставили и одупрли совјетској догми у прошлости, многи млади писци су сада на путу нечега што је прихватљивије, путу песимистичког релативизма. Јесте, кажу, комунистичка доктрина је била велика лаж, али апсолутне истине ионако не постоје, и покушај да се нађу је бесмислен. Нити је вредно напора да се трага за неком врстом вишег значења.

У једном бришућем гесту љутње класична руска литература – која никад није напуштала реалност и поглед на истину – одбачена је скоро као безвредна. Обезвређивање

прошлости изгледа да се хвали као кључ напретка. И тако је поново постало модерно у Русији да се исмева и шутира велика руска литература пошто је огрезла у љубави и страсти према читавом људском роду и поготово према онима који пате. Да би се ова операција извела, објављено је да је беживотни и слугањски „социјалистички реализам“ био у ствари природни наставак пунокрвне руске литературе.

Тако смо сада сведоци различитих историјских прагова и појаве једног погибелног антикултурног феномена са одбијањем и мржњом према свему што је прошлост и традиција, и са обавезним насиљем према свему што је универзално прихваћено. Раније су дували на нас са фанфарама и шареним заставама „футуризма“ а данас се примењује термин „постмодернизам“ (ма шта да је намеравано, значење ове речи, његова лексичка шминка укључује нелогичност: тврдња да личност може да мисли и искушава нешто што долази после периода у коме та личност живи).

За постмодернисту свет нема никакве реалне вредности. Он чак има израз за то: „Свет као текст“, као нешто секундарно, као текст неког ауторског рада, док је најважнији објекат интереса сам аутор и његов однос према делу, његова загледианост у себе. Култура по том виђењу треба да буде усмерена у себе саму (зато су ти радови тако пуни сећања до блутовости), само је она вредна и стварна. Због тога сама замисао игре добија тако изванредну важност: не моцартовска разиграност космоса преплављена радошћу, него насилно поигравање на жицама празнине, где аутор не мора да има одговорност према некоме. Одбијање било ког, и свих идеала, се сматра храброшћу. У овом волунтарном самозалуђивању, постмодернизам види себе као крунско достигнуће свих претходних култура, крајњи беоцуг у ланцу (слабашна нада, јер се већ говори о рађању „концептуализма“, термина који тек треба да буде уверљиво дефинисан у односу према уметности, мада нема сумње да ће и то бити покушано. И пошто већ постоји поставангардизам; не би било изненађење ако будемо сведоци појављивања „пост-пост-модернизма“ или „постфутуризма“).

Ми бисмо могли да имамо симпатије за ово стално трагање, али само као саосећање за патње болесника. Потрага је осуђена на другоразредну или трећеразредну теоријску вежбу, лишена живота и будућности.

Али, погледајмо сложенији ток овог процеса. И поред тога што је двадесети век видео суров и безосећајан пад људи под комунистичку доминацију, цео свет проживљава век духовне болести, која не може а да не произведе пораст сличног, свеprisутног порива у уметности. Иако због других разлога, сличан „постмодернистички“ осећај за конфузију у свету је, такође, у порасту и на Западу.

У време невиђеног пораста цивилизације материјалних добара и сталног унапређења стандарда, Запад је, такође, пролазио кроз ерозију и помрачење високог морала и етичких идеала. Духовна кичма живота се замагљивала, и за извесне изгубљене уметнике свет сада изгледа као бесмислен, апсурдни конгломерат ђубрета.

Да, светска култура је данас у кризи великог расцепа. Нови правци уметности хоће да прескоче ову кризу на дрвеном коњу интелегентних објашњења – претпостављајући да ако неко измисли спретан, изворан нови метод, то ће бити као да кризе никад није ни било. Празне наде. Ништа вредно не може да се изгради на напуштању вишег значења и на релативистичком погледу на концепте и културу као целину. Заиста, нешто веће него феномен уметности може се препознати као светлуцање испод површине – не светлост, већ злослутна, румена магма.

Ако пажљиво погледамо можемо видети да иза ових убилачких и наизглед невиних експеримената одбацивања традиције, лежи дубоко укоренења мржња према свакој духовности. Немилосрдни култ новотарије који подразумева да уметност не треба да буде чиста или добра, све док је нова, новија и најновија, подразумева трајни покушај да се потцени, исмеје и уништи сваки морални поглед. Нема Бога, нема истине, космос је хаотичан, све је релативно, „свет као текст“, текст који неки постмодерниста хоће да створи. Како је све то блиставо и при том – како је беспомоћно.

Већ неколико деценија светска литература, музика, сликарство и скулптура приказују упорну тенденцију да расту, не у висину већ у страну, не према највишим достигнућима стваралаштва духа него према његовој дезинтеграцији у лудачким и унутрашњим „новотаријама“. Да се украсе јавни простори постављамо скулптуре које естетизују чисту ружноћу али више нисмо ни изненађени. Ако би посетиоци из космоса желели да узму нашу музику преко радио-таласа, како би могли да погоде да су на земљи постојали Бах, Бетовен и Шуберт, сада потпуно напуштени као демодирани и мрачни.

Ако ми ствараоци уметности послушно пристанемо на ово пропадање, ако пропустимо да одржимо драге и велике културне традиције прошлих векова, заједно са духовним основама на којима су настале, ми ћемо допринети веома опасном паду људског ума на земљи, дегенерацији људског рода на неку врсту нижег стања ближег животињском свету.

Пошаста модернизма

Пише: Александар Солжењицин
четвртак, 05 новембар 2009 11:00

Ипак, тешко је веровати да ћемо дозволити да се то догоди. Чак и у Русији сада тако страшно оболелој ми се надамо и очекујемо да ћемо после ове коме и периода ћутања, осетити дах поново пробуђене руске литературе и да ћемо бити сведоци пристизања свежих и нових снага, наше млађе браће.

(Текст Александра Солжењицина прочитан поводом уручења медаље части Националног уметничког клуба у Њујорку 1993. године)